

Відгук
про дисертацію
на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
Лапченко Анастасії Сергіївни
на тему: «Селянські промисли на Харківщині (Слобожанщині) в роки
нової економічної політики (1921-1928рр.)»,
подану за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Дисертація Лапченко Анастасії Сергіївни на тему: «Селянські промисли на Харківщині (Слобожанщині) в роки нової економічної політики (1921-1928рр.)» присвячена періоду історії України, який називають «золотою порою кооперації». Глибокі соціально-економічні процеси, що відбуваються в нашій країні, пов'язані з ринковою трансформацією народного господарства, вимагають науково обґрунтованої розробки і реалізації нових концепцій і моделей розвитку.

Актуальність теми обумовлюється недостатньою її розробленістю, як у межах Харківщини (Слобожанщини), так і в інших історико-географічних регіонах, а також в загальноукраїнському масштабі. Вагоме місце у висвітленні окремих питань побутування промислів, без сумніву, займають праці попередніх дослідників. Однак, при наявності чималої кількості таких праць, питання розвитку селянських промислів на Харківщині (Слобожанщині) в роки нової економічної політики до сьогодні не стало темою окремого наукового дослідження. А проблема вивчення традиційного функціонування сільського виробництва, яке суттєво впливало на економіку регіону, потребує свого вивчення. То ж виявлення основних параметрів дрібного промислового виробництва в селах та змін його структури в процесі нової економічної політики є важливим науковим завданням, оскільки дозволить дати об'єктивну характеристику соціально-економічного розвитку українського селянства. При цьому особливо актуальним є звернення до історії окремих регіонів. Кожен такий регіон нашої країни мав особливі,

характерні ознаки. Харківщина (Слобожанщина) в період нової економічної політики була одним із таких регіонів. Регіональні дослідження промисловості, в тому числі дрібної, допомагають виявити особливості і закономірності розвитку регіону, облік і аналіз яких необхідні для успішного становлення і функціонування сучасних соціально-економічних відносин. А значить актуальність теми дослідження обумовлена не лише теоретико-пізнавальними запитам української історичної науки, а й сучасними потребами українського суспільства. Так як сьогодні, дрібне виробництво і промисли знов стали складовою частиною дрібного бізнесу. Перебуваючи в інших економічних умовах, відрізняючись більш розвинутою технікою, всі сучасні форми соціально-економічної організації мають, тим не менш, багато спільного з селянськими промислами 1920-х років. Проведення історичних паралелей задля осмислення досвіду минулого з метою врахування попередніх прорахунків та помилок і недопущення їхнього повторення в майбутньому спонукає нас звернутися до вивчення специфічних особливостей розвитку селянських промислів на Харківщині (Слобожанщині) в роки нової економічної політики. Цим обумовлюється і *практичне значення* обраної теми дослідження.

Робота ґрунтується на фундаментальних принципах наукового пізнання: історизму, логічності, системності та інших, які передбачають критичний аналіз використаних у роботі джерел та історіографії. З метою розкриття поставленої мети та завдань застосовувалися як загальнонаукові методи (синтез і аналіз, індукція та дедукція, узагальнення й абстракція, структурно-функціональний, системно-структурний та логічний), так і спеціальні (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-генетичний, історико-топологічний, історико-системний) методи історичного дослідження. Усе це дало змогу аналітично та критично, достовірно та системно проаналізувати основні аспекти організації та діяльності селянських промислів на Харківщині у вказаний період.

Структура даної наукової роботи дозволила достатньо ґрунтовно висвітлити питання про особливості діяльності селянських промислів на Харківщині, що є основним компонентом наукової новизни рецензованої дисертації. Комплексне узагальнююче дослідження вище вказаного історичного процесу заповнює певну прогалину в історичній науці, дозволяє глибше та ґрунтовніше виявити загальне та особливе у діяльності селянських промислів взагалі, та, зокрема, на Харківщині у вказаний період.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Обсяг дисертації – 286 сторінок, з яких основний текст складає 191 сторінку, список використаних джерел та літератури – 61 сторінка (включає 729 найменування). Крім того, дисертація містить 29 додатків на 34 сторінках.

Перший розділ присвячений історіографічному огляду теми. Різномісність проблем історії селянських промислів на Харківщині, досить складний для аналізу історичний період їх розвитку, зумовили необхідність дослідження великої кількості різноманітних джерел. Для вирішення завдань, поставлених у дисертації, автором залучалися документи вищих органів влади та правлячої комуністичної партії, різноманітні публікації керівників цієї партії та радянської держави, тематичні збірники документів, архівні джерела, періодична преса, мемуари.

Основні джерела з теми дослідження здобувач віднайшла у фондах Центрального державного архіву Вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Харківської області, Державного архіву Сумської області. Окрему групу джерел становить періодика. Автором була використана інформація республіканських і місцевих харківських газет «Більшовик України», «Бюлетень Українського народного Кооперативного Банку», «Бюлетень Вукопспилки», «Большевик», «Вісті ВУЦВК», «Вісник кооперації», «Вісник пром-кредит кооперації»; «Вісник промислової та промислово-кредитової кооперації України», «Вестник кустарной

промышленности», «Вестник статистики», «Вестник промысловой кооперации» та багатьох інших, на яких друкувались матеріали про діяльність селянських промислів на Харківщині періоду НЕПу.

Значну кількість інформації авторкою дисертаційної роботи отримано в результаті опрацювання багатьох музейних експозицій і колекцій з фондів українських музеїв: Харківського історичного музею; Музею Харківського обласного центру народної творчості; Науково-дослідного інституту художніх промислів; Харківського художнього музею; Етнографічного музею Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; Сумського, Охтирського, Чугуївського краєзнавчих музеїв; Ізюмського, Балаклійського, Красноградського, Кегичівського, Первомайського та Зачепилівського районних краєзнавчих музеїв а ще кількох десятків невеликих шкільних і сільських музеїв; музеїв будинку культури та шкіл м. Мерефа, м. Південне. По зображеннях на картинах і малюнках можна наочно побачити умови, за яких велося виробництво, конструкцію використовуваних верстатів та інструментів, розташування виробничого приміщення і його обладнання. (с. 56)

Важливим джерелом у підготовці дисертаційної роботи виступають польові матеріали, зібрані авторкою в ході етнографічних експедицій проведених в окремих селах Харківщини. Сюди увійшла чимала кількість виробів, які дали можливість подати досліджуване явище наочно і різнопланово. (с. 57)

Таке ґрунтовне дослідження свідчить про високий науковий рівень дисертантки. Значна кількість та різноманітність джерел дає змогу зробити переконливий висновок про *достовірність результатів* дослідження.

У *другому розділі* дисертантка аналізує загальні показники і особливості селянських промислів на Харківщині (Слобожанщині) в роки нової економічної політики. Причини, що спонукали селян займатися промислами, це – надзвичайно високі ціни на промислові товари, наявність необхідних природних ресурсів, малоземелля, рівень розвитку продуктивних

сил, промисловості та торгівлі, недостатність прибутків від занять землеробством, розвиток шляхового господарства, нестача землеробської техніки і сільськогосподарських знарядь праці, наявність зайвих робочих рук у сільському господарстві тощо. Окрім того, дисертантка, аналізує забезпеченість селянства (що займалося промислами) посівними площами, робочою худобою та сільськогосподарським реманентом.

У *третьому розділі* дисертації авторка детально досліджує основні галузі селянських промислів (їх географію, чисельність, кількість найманих робітників, статеву приналежність, умови праці та інше). Фактичні дані у більшості випадків одержані шляхом зіставлення різноманітних джерел. В ході дослідження, А.С. Лапченко поділила селянські промисли на три основні галузі: промисли з обробки рослинної сировини, використання мінеральних речовин в промислах і промисли з переробки тваринної сировини.

Підрозділ 3.1 є родзинкою дисертаційного дослідження, оскільки характеризує не тільки промисли на Харківщині, але й специфіку галузей у залежності від географічного розміщення. Такий підхід до дослідження відображає національний колорит української родини (див. стор. 124, 130, 133 та ін.).

Список використаних джерел та літератури, оформлений згідно вимог наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», є дуже широким та різноманітним, що свідчить про комплексний підхід авторки до розробки дослідження.

Цікавий матеріал поданий у 29 авторських додатках, що теж є важливим компонентом наукової новизни рецензованої дисертації.

Наукова новизна рецензованої дисертації конкретна та багатоаспектна. Авторкою уперше було введено до наукового обігу чимало раніше не опублікованих джерел, що були виявлені, вивчені і залучені до наукового дослідження.

Низку положень, які авторка виносить на захист, досліджено вперше, деякі набули подальшого розвитку або були уточнені та доповнені. Наприкінці дисертаційного дослідження авторкою зроблені цілком обґрунтовані та мотивовані висновки. В процесі написання дисертації Анастасія Сергіївна продемонструвала своє вміння аналізувати та систематизувати історичні джерела, користуватись науковим інструментом історичного пізнання, робити широкі наукові узагальнення та висновки, успішно використовувати інформацію з інших галузей гуманітарного знання.

У визначенні факторів розвитку селянського дрібнотоварного виробництва авторка називає, окрім загальних, таких як селянське малоземелля, наявність вільного часу (сезонність в землеробстві) і вільних робочих рук, нестача товарів першої необхідності та надзвичайно високі ціни на промислові товари та ін., головні саме у Харківському регіоні, а саме наявність сировини, мережу транспортних шляхів, розвиток торгівлі, столичний статус регіону, історичні особливості розвитку регіону, що мали вирішальне значення.

Цілком можна погодитись з авторкою у виокремленні трьох основних періодів радянської влади у регулюванні діяльності селянських промислів за часів НЕПу, де перший характеризувався сприянню розвитку самостійної господарської діяльності селян, задля ліквідації дефіциту товарів першої необхідності, в умовах відновлення товарно-грошових відносин і переходу від товарообміну до торгівлі; другий період позначився обмеженням самостійної промислової діяльності дрібного виробника на селі державою шляхом стимулювання організації мережі кооперації (як наслідок витіснення приватника з галузі торгівлі) та адміністративними заходами; а на третій період прийшовся перехід радянської влади від обмеження до ліквідації самостійної промислової діяльності приватника на селі (податковий тиск, посилення кооперації адміністративно-командні методи управління господарством). Авторка яскраво ілюструє внесок останніх у занепад чи зникнення таких видів промислів як млинарство, стельмахство, швацтво,

текстильні промисли, виробництво будівельних матеріалів, гутництво, килимарство, виготовлення струн.

Показаний сімейний стан дрібнотоварного виробництва, а саме ситуація, коли промислами займалися або селяни-одиначи, або членами однієї сім'ї більш ніж у 90% випадків.

Авторка вірно оцінює значимість селянських промислів у ліквідації широкого спектру товарного дефіциту та значного безробіття, які були невід'ємними наслідками занепаду державності через світову війну, революції та громадянську війну. Значимість селянських промислів для налагодження хоча б мінімального життєзабезпечення населення досить чітко відображається широким розповсюдженням приватного підприємництва в умовах відсутності права на приватну власність.

Результати дослідження мають безсумнівне *практичне* значення. Вони можуть бути використані при подальшій науковій розробці проблеми, при підготовці лекцій та семінарів з історії України, економічної історії України, спецкурсів з історії Харківщини (Слобожанщини). Виходячи з нагальної потреби реформування сучасного сільського господарства у наслідок очевидних сучасних соціально-економічних і політичних перетворень в Україні цілком, можливо залучити історичний досвід діяльності дрібного промислового підприємництва, як невід'ємного елемента ринкової економіки, у його відродженні шляхом розумної організації сільськогосподарського виробництва, надання селянству доступних кредитів, наближення товаровиробника до ринку, регулювання цін на продукцію виготовлену селянами і вирішення життєво-необхідних соціальних проблем сільського населення. Хотілося б також висловити побажання дисертанці у майбутньому використати матеріал дослідження для написання монографії.

Дисертація пройшла необхідну *апробацію*. Основні висновки і положення проведеного дослідження були викладені авторкою на 11-ти міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях. За матеріалами дисертації опубліковано 11 статей, з них - 9

статей у вітчизняних фахових, наукових виданнях, 5 з них внесені до міжнародних наукометричних баз; 2 публікації – у зарубіжних виданнях.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. У цілому дисертація А. С. Лапченко має самостійний, дослідницький характер, є завершеною роботою. Проте вона не позбавлена і деяких дискусійних моментів.

Зарубіжну історіографію слід було б не розсіювати по тексті першого підрозділу першого розділу, а об'єднати задля єдності поданого матеріалу.

У зарубіжній літературі варто було б використати працю О. Д. Билимовича (А. Д. Билимович «Кооперация в России до, во время и после большевиков», — Франкфурт-на-Майне: Посев, 1955. – 129 с.), адже ім'я Олександра Дмитровича належить до когорти українських економістів та дослідників кооперативного руху.

У деяких випадках здобувач посиляється на міркування інших дослідників щодо розглянутих питань, але не висловлює власної думки (ст. 40, 112). Безсумнівно, визначення своєї позиції у цьому випадку є важливим елементом дослідження.

Деякі твердження здобувач потребують більш порівняльної доказовості з іншими регіонами, що надало б дослідження глибокого характеру (наприклад на с. 139, 150, 173, 175).

Цікавий матеріал поданий авторкою у таблицях певною мірою носить фрагментарний характер, бо не охоплює весь період що обрали для дослідження (наприклад таб. 11, 12, 13, 14 та ін.).

Проте, вказані зауваження не применшують значення наукового доробку дисертантки та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації та надає можливість громадськості ознайомитися з науковими здобутками авторки.

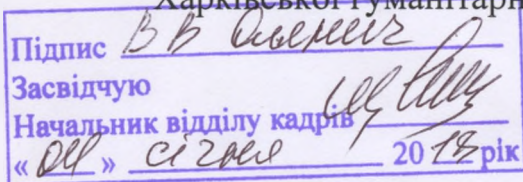
Таким чином, дисертація тему: **«Селянські промисли на Харківщині (Слобожанщині) в роки нової економічної політики (1921-1928рр.)»**, в якій міститься нове вирішення актуальної наукової задачі, що виявляється у

теоретичному узагальненні та розв'язанні однієї із проблем історичної науки, відповідає вимогам п.11 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка – Лапченко Анастасії Сергіївни заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,
доцент, професор кафедри
соціально-економічних дисциплін

Харківської гуманітарно-педагогічної академії

В.В. Олянич

В. В. Олянич

Відступ оформлено: 04.01.2018р.

Генеральний секретар
Д 64.057.10

Г